

ОПТИМІЗАЦІЯ РОБОТИ НАД ТЕКСТОМ У СІЛЬСЬКІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

В умовах сучасного суспільства, тотальної інформатизації, для кожної людини важливим та необхідними є здатність думати і діяти, вміння самостійно знаходити необхідні тексти, опрацьовувати їх (усвідомлено сприймати, критично осмислювати) та використовувати під час створення власних продуктів.

Перелічені вище уміння необхідно формувати, на нашу думку, з молодшого шкільного віку, що мотивує посиленої уваги до системи роботи учнів над текстом, пошуку шляхів та способів її оптимізації.

Особливо актуальним це є для сільських молодших школярів, зважаючи на специфіку навчальних закладів (відносна автономність, обмеженість ресурсів тощо).

Зазначене вище спричинює необхідність розроблення навчальної програми курсу за вибором для формування текстологічних і текстотворчих умінь сільських молодших школярів, добору форм навчальної діяльності учнів для її впровадження у навчально-виховний процес сучасної початкової школи.

Складне та багатоаспектне поняття «текст», його складники розглядали такі науковці як А. Брудний, Р. Гальперін, Г. Гранік. Л. Добраєв, М. Жинкін, С. Рубінштейн, Н. Чепелева та ін.

Різні аспекти, пов'язані з поняттям тексту висвітлені у дослідженнях представників різних наук і наукових напрямів. Зокрема, перетворення мови у текст розглядає М. Медведєв, текст як репрезентант особистості у міжкультурній комунікації – О. Левашкіна, як одиницю знань – О. Оботуров, психологічні чинники побудови іншомовного письмового тексту – І. Секрет, різні аспекти роботи над текстами учнів середніх і старших класів – Л. Алексєєва, О. Андрієць, Н. Головченко, Ю. Горідько, Т. Дятленко, Л. Курач, Л. Панчук, С. Привалова, Н. Резніченко, Ю. Романенко, О. Глазова, Т. Лановик, К. Таранік-Ткачук, О. Шуневич, сприймання і відтворення тексту – Л. Златів, проблему розуміння тексту (яка посідає у сучасних психологічних теоріях одне із центральних місць) – Я. Андрєєва, С. Бондаренко, Г. Гранік, Т. Губарева, Л. Добраєв, Т. Золотухіна, Р. Кириченко, Л. Концева, Т. Кравчина, Н. Чепелева, Г. Фазилзянова, запам'ятовування – Г. Гоєнага, О. Вєрезуб, конструювання – В. Смольніков, особливості процесів породження тексту – Ч. Осгуд, Н. Хомський, О. Лурія, С. Гіндін, Н. Бернштейн, О. Леонтьєв, І. Зимня, створення текстів – О. Глазова, В. Статівка, комплексні закономірності

породження і сприймання текстів – І. Зимня, А. Новиков, В. Петренко, Л. Шмельов та ін.

Специфіка роботи молодших школярів над текстом знайшла своє відображення у дослідженнях таких вчених як Н. Будій, Н. Гоголь, І. Головка, І. Гудзик, А. Каніщенко, Г. Коваль, В. Мартиненко, О. Мухіна, Н. Ігнатенко, А. Ємець, Е. Пономарьова, О. Савченко, Н. Скрипченко, Н. Янко, О. Решетов та ін.

Питання щодо врахування специфіки організації навчально-виховного процесу у сільській школі розглядали П. Жильцов, К. Ушинський, П. Каптеров, О. Колесников, М. Корф, В. Кузь, В. Мелешко, С. Рачинський, Г. Суворова, О. Савченко, В. Сухомлинський, М. Бунаков, С. Шацький та ін.

Однак, на нашу думку, проблема оптимізації роботи сільських молодших школярів над текстом потребує детального розгляду.

Мета статті полягає у розгляді шляхів та способів оптимізації роботи над текстом у навчально-виховному процесі сільської початкової школи.

Організація роботи школярів над текстом потребує чіткого усвідомлення його сутності.

У науково-методичній літературі вміщено такі тлумачення поняття тексту:

- «Текст (з лат. *textus* – тканина, поєднання, в'язь, зв'язок, сплетіння, побудова) – це сукупність записаних слів, що складають логічну або мистецьку цілість» [3, с. 119];

- «Текст (від лат. *textum* – тканина, сплетіння, зв'язок) – об'єднана смисловим зв'язком послідовність знакових одиниць, основними властивостями яких є зв'язність і цілість.

...у мовознавстві текст – послідовність вербальних (словесних) знаків» [6, с. 507].

- «Текст – завершений, цілісний у змістовому і структурному відношенні мовний твір; продукт породження (творення) мови, який відчужений від суб'єкта мови (який говорить), і, у свою чергу, є основним об'єктом його сприйняття і розуміння» [8, с. 304].

Тобто, термін «текст» використовується у двох значеннях:

- 1) як конкретний твір – об'єкт структурно-змістового аналізу;
- 2) результат реалізації функціонування мови в процесах комунікації і текстотворення [2].

Текст – це продукт соціальної взаємодії, що є посередником між двома комунікантами – автором і читачем.

Організація роботи учнів сільської початкової школи над текстом потребує врахування сутності тексту, структури, характеристик, особливостей процесів його сприймання, розуміння, запам'ятовування, відтворення молодшими школярами, специфіки навчального закладу.

Слід зазначити, що для учнів початкової школи характерні певні труднощі під час сприймання, – самостійного читання тексту, зумовлені специфікою рівня сформованості читацьких умінь і навичок, що мотивує необхідність добору завдань для розвитку техніки читання під час роботи школярів над текстами.

Проблема розуміння тексту посідає одне із центральних місць у сучасних психологічних теоріях. Зокрема, її висвітлювали такі науковці як С. Бондаренко, А. Брудний, Г. Гранік, І. Гудзик, Л. Доблаєв, М. Жинкін, Н. Ігнатенко, Л. Концева, Н. Чепелева та ін.

Розуміння сприйнятого тексту ґрунтується на розумінні окремих одиниць – слів, словосполучень, речень.

Як зазначає Н. Ігнатенко, процес розуміння навчального тексту молодшими школярами розпочинається під час первинного сприймання тексту на слух або самостійного читання. «Подальше усвідомлення змісту відбувається у процесі багаторазового перечитування шляхом з'ясування смислу окремих слів, речень, загального враження від прочитаного. Основою глибокого проникнення у зміст, розуміння його внутрішніх зв'язків і відношень є смисловий і структурний аналіз. Після такої роботи над текстом читач буде підготовлений до діалогу з текстом, його творчого опрацювання» [4, с. 11–12].

Отже, під час роботи молодших школярів над текстом необхідним є його багаторазове перечитування.

Аналіз психологічної літератури свідчить, що для механізму запам'ятовування характерна така особливість: читач, який не може переказати прочитаний текст, може впізнати його, виокремити його серед інших, тому, на нашу думку, корисно пропонувати молодшим школярам завдання на впізнавання слів, речень, абзаців, персонажів тощо, які трапляються у тексті.

Щодо запам'ятовування й відтворення опрацьованих текстів слухними є зауваження й поради Д. Андерсена, на основі яких ми робимо такі висновки:

- після обробки лінгвістичного повідомлення люди зазвичай пам'ятають лише значення, а не його точне формулювання – тому відразу після сприймання (читання) тексту не варто вимагати від учнів його детального переказу;
- у багатьох випадках об'єм нашої пам'яті здається набагато більшим для візуальної інформації, ніж для вербальної – під час роботи над текстами молодших школярів варто широко використовувати ілюстрації, фото, намагатися задіяти уяву учнів;
- інформація, яку вважають важливою, краще запам'ятовується – варто подумати над мотивацією, переконати дітей у важливості прочитаного матеріалу;

- з пам'яті легше дістати інформацію, яка організована ієрархічно – під час організації роботи учнів над текстом варто чітко усвідомлювати, що є основним, а що – другорядним;
- пам'ять на деталі спостерігається безпосередньо після ознайомлення з матеріалом, тоді як пам'ять на значення зберігається довше – запитання на відтворення деталей з тексту (другорядної інформації) варто задавати учням одразу після його опрацювання, наприкінці розділу потрібно формулювати запитання на відтворення основного змісту;
- схема є способом кодування – корисними завданнями для школярів є доповнення різноманітних схем, таблиць;
- більш осмислена інформація краще запам'ятовується – значної уваги слід надавати усвідомленню прочитаного тексту.

Перелічені вище аспекти враховані під час написання нами навчальної програми курсу за вибором «Читаємо. Розуміємо. Творимо», яка ґрунтується на систематичній роботі над текстом, що поступово ускладнюється, та формуванні текстотворчих умінь учнів початкових класів.

Курс за вибором «Читаємо. Розуміємо. Творимо» реалізується за такими змістовими лініями: розвиток технічних характеристик навичок читання; смисловий і структурний аналіз твору; упізнавання слів, речень, абзаців, відтворення тексту; відновлення слів, речень, абзаців, тексту; виявлення авторського, формування особистісного ставлення читача до тексту, розвиток критичного мислення учнів; розвиток творчих здібностей школярів на основі прочитаних текстів; редагування тексту; конструювання слів, речень, абзаців, тексту; створення учнями власних текстів.

Впровадження зазначеного вище навчальної програми курсу за вибором відбувається з врахуванням специфіки навчальних закладів. Адже, як зазначає В. Мелешко, «у сільській місцевості школа є єдиною освітньою установою за місцем проживання, ... учень ... не має можливостей вибору. Відсутність у соціальній інфраструктурі віддалених сільських населених пунктів інших освітніх установ гальмує розвиток індивідуальних здібностей та інтересів дітей, поглиблення знань» [5, с. 825]. Учні, які навчаються у малочисельних класах у сільській початковій школі, страждають від гіперопіки, перенасиченості спілкування з учителем. Водночас, це загальноосвітній навчальний заклад, де, завдяки малочисельності класів, створюються сприятливі умови для різнобічного розвитку дитини, диференціації навчання. Отже, на нашу думку, доцільним є поступовий перехід від фронтальної колективної роботи учнів над текстами (під керівництвом учителя), спочатку до виконання завдань у групах (під час якого педагог виконує роль консультанта), згодом – індивідуальної самостійної роботи над текстами.

Одним із способів покращенню ефективності роботи учнів над текстом у навчально-виховному процесі сільської початкової школи, на

нашу думку, можливо досягти завдяки впровадженню розробленого нами курсу за вибором «Читаємо. Розуміємо. Творимо», поступовому ускладненню навчальної діяльності завдяки добору її відповідних форм.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці шляхів підвищення ефективності роботи сільських молодших школярів над текстом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андерсон Д. Когнитивная психология / Д. Андерсон. – 5-е изд. – Спб. : Питер, 2002. – 496 с.
2. Бадер В. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів / В. Бадер. – К. : А.П.Н., 2000. – 316 с.
3. Івченко А. Тлумачний словник української мови / А. Івченко. – 12 випр. вид. – Харків : Фоліо, 2007. – 540 с.
4. Ігнатенко Н. В. Дидактичне забезпечення навчальних розуміння навчальних текстів учнями початкових класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Н. В. Ігнатенко. – Київ, 2001. – 20 с.
5. Енциклопедія освіти / [головн. ред. В. Г. Кремень] – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / В. Ярцева. – Москва : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
7. Мелешко В. Індивідуалізація та диференціація навчання у сільській малочисельній школі / В. Мелешко // Початкова школа. – 2009. – № 3. – С. 52–54.